

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY

A SZÉKELYEK KOLLEKTÍV NEMESSÉGE – MÍTOSZ VAGY IDŐBEN ELÉVÜLŐ JOGI TÉNY?

■ A székelyek feudalizmus kori kiváltságai hadi szolgálatokon alapuló csoportos privilegiumok voltak, amelyekhez hasonlóak több népesség esetében megfigyelhetők a Kárpát-medencében (jászok, kunok, az erdélyi és bánáti románok néhány területi közössége, szepesi lándzsás nemesek, hajdúk). Az is tény viszont, hogy a székelyek – az idő múlásával egyre sokasodó panaszleveleikben – királyi szóval szentesített szabadságaik és kedvezményeik mellett előszeretettel hivatkoznak nemesi jogállásukra is. A kérdés egyáltalán nem ismeretlen a szakirodalomban, ezért némiképp meglepő volt az a lekezelően drasztikus fogalmazásmód, amellyel Marius Diaconescu bukaresti történész nemrég reagált egy ismeretterjesztő, illetve oktatási segédanyagának szánt könyvben olvasható megállapításra. Az inkriminált mondatrész így szól: „Az 1562. évi felkelésig elméletileg [...] a székely jogilag egyenlő s kivétel nélkül nemes volt.”¹ „A 'történesz' uraknak – írja Marius Diaconescu – fogalma sincs arról, mit jelentett nemesnek lenni a középkori Magyarországon, és összetévesztik a székelyek kollektív szabadságjogait, mindenekelőtt a katonai szolgálatokért cserébe kapott adómentességet a nemesi kiváltságokkal. Vajon ez a tankönyvszerzők történelmi ismereteinek súlyos hiányát mutatja, vagy szándékos manipuláció?”² Diaconescu írásának megfelelő fejezete *A székely kiváltságok mítosza* címet viseli, ezzel is nyomatékosítva, hogy a bírálata célkeresztjébe került szerzők az áltudományok területén tévelyegnek.

A pellengérré került kiadvány főszerkesztőjeként erre meg a hozzá társuló szakmai és tudományerkölcsi vádakra reagálnom kellett, úgy ahogy a bírálat is ért, váratlanul és hirtelen.³ Azóta nyugodtabb napok is következvén, megpróbáltam némiképp rendszerezni azt, ami e vitássá vált kérdésről mai tudásunk szerint rendelkezésre áll. Igyekeztemben az is közrejátszott, hogy rendezgetvén régebbi, eddig felhasználatlan

cédulákat, kezembe került egy szöveg, amit évekkel ezelőtt Udvarhelyszék 1801-es közgyűlési jegyzőkönyvéből írtam ki. A székbeli rendek előjáróikhoz, kiemelten a főkirálybíróhoz címzett folyamodványáról van szó, amelyben a következőket olvashatjuk:

„Tagadhatatlan a Hármaskönyv 3-[i]k rész 4-[i]k titulussából az: hogy *a székelek kivált képpen való nemesek*, élni nemzetünk minden nemteleneket illető terheknek viselésével meg nem alatoított, maga ősi és természet szerént való szabadságának édeségével meg a magyar királyok alatti, a haza oltalmára megkívánható törvényes fegyver fogásbeli kötelesség és az úgy nevezett *ökör sítés*-beli segedelmen kívül legfejebb pénzbeli fizetés terhére sem lévén köteles, a mint ezeket 1-ső Mátyás király Boldog Asszony fogantatása után 5-töd napon 1473-ban költ levele bizonyította [...]. Ezen ősi szabadságnak tagadhatatlan bizottsága 1-ső Ferdinándnak a királyi jövedelem lenyomozására küldött biztosainak 1552-ben nemzetünk aránt tett [...] feladások.” Hivatkozások következnek tovább országgyűlési végzésekre, illetve az Approbaták törvénygyűjteményére. Aláírók: „Az anya udvarhelyszéki székely szabad, de adózás alá hozatott n[e]m[en]s rendek.”⁴

E folyamodvány keletkezésének kora valóban nem sok jóval kecsegtette azokat, akik még reménykedtek, hogy a központi hatalom érdekei és a modernizáció által lassan felőrölt székely kiváltságok visszaperelhetők. Érvéleik során ez időben a székelyek kétségkívül gyakran tényként idéznek kódos hagyományokat, mitikus múltjuk epizódjait és a hamis dokumentumokra való utalástól sem riadnak vissza. Semmi okunk ezen megütközni, tiltakozni és kínos igyekezettel cáfolni, hiszen ezek egytől-egyig a korban megszokott, általánosan használt módszerek, amelyekkel Európa majd minden népe, jelentősebb embercsoportja élt, miért éppen a székelyek lettek volna kivételek? Az itt idézett szövegben viszont nem

erről van szó: ezúttal a felsorakoztatott dokumentumok valóságok, állításaik hitelesek. Annyi történt csupán, hogy a hivatkozott privilégiumok felett eljártak a századok...

De az áttekinthetőség kedvéért próbáljunk némi időrendet tartani.

Kezdjük azzal az 1346-ban kelt oklevéllel, amelyben Nagy Lajos a Szabolcsban letelepedett Sényői Pált, továbbá atyját, Domokost, valamint Salamon nevű fiát igaz székelyeknek ismeri el kijelentve, hogy ebből következően ők nemességükről nem tartoznak királyi oklevelet felmutatni.⁵ Más szóval a székely az ő székely mivolta által nemes, nem írással igazolandó királyi kegy nyomán. „A kollektív nemesség tehát – állapítja meg e tények kapcsán Balogh Judit –, noha nem volt személyre szóló, mégis személy szerint megilletett mindenkit, aki része volt a székely társadalomnak, tekintet nélkül arra, hogy az illető az első vagy második rendbe tartozott-e.”⁶

Mátyás király 1473. december 9-én kiadott, fentebb hivatkozott oklevele nem beszél a székelyek nemességéről, csupán kiváltságaikról, és persze az 1801-beli udvarhelyi panaszosok szempontjából ez volt a lényeges: „...Hűséges székelyeink semmiféle pénz fizetésére sem nekünk, sem a mi embereinknek örök időktől fogva nem voltak kötelezve, csak a mi és Magyarország felséges királyai házasságkötéseinek és gyermekáldásainak alkalmával tartott mulatságokra tett önkéntes és készséges felajánlásokra, valamint jóvedelmük szerint a hozzájuk vagy az általuk küldött követségeknek lovasság adására, miként ez a részükre kiállított kiváltságlevelünkben részletesen is megtudható...”⁷ Mátyás levelét általában hitelesnek tartja a kutatás, noha első ízben, 1791-ben Benkő József „az eredeti” alapján adta ki, „melynek hol létét nem említi”.⁸ Az is különös, hogy Mátyásnak a székelységet általánosan érintő igen fontos oklevele, amelyre itt utalás történik, elkallódott. De most ne ezzel foglalkozzunk, haladjunk tovább...

Következik II. Ulászló 1499. július 13-án kelt kiváltságlevele, a középkori székely privilégiumok talán legfontosabb fennmaradt dokumentuma. „...Nemes híveink, országunk erdélyi részének lakói, a székelyek...” – olvasható e levélben, majd tovább: „...e székelyek minden adótól vagy bármiféle szolgáltatástól mentesek, miként a Magyarország dicső királyai által kiváltságolt igazi nemesek.”⁹

Akkor hát igazi nemesek vagy sem? Erre a választ a középkori magyar jog legavatottabb szakértője, maga Werbőczy István adja meg: „...vannak az erdélyi részeken a sci-

thák, *kiváltságos nemesek*, a kik a scitha néptől, ennek Pannoniába való első bejövetele alkalmából származtak el, a kiket mi romlott néven *'siculusoknak'* nevezünk; a kik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek; a hadi dolgokban legjártságosabbak; az örökségekben és a tisztségekben egymás közt (a régi szokás alapján) törzsek, nemzetségek és nemzetségi ágak szerint részesednek és osztozkodnak.”¹⁰

Hogy pedig miképpen magyarázza Werbőczy a székelyek kollektív nemességét, azt a magyar nemesség eredetének részletes kifejtéséből érthetjük meg: „A hol is tudnunk kell, hogy ámbár a tudósok közös véleménye szerint nemes az, a kit saját érdeme megnemesít, mind a mellett is, célunkhoz képest a *nemesség, a melyet többnyire a szabadok elnevezése alatt is szoktak érteni, úgy mondják, hogy eredetileg a hunok és magyarok közt keletkezett, miután ezek Scythiából Pannóniába nyomultak* [...], mindnyájának közös egyetértésével és végzésével elhatározván, hogy amikor az egész közönséget egyenlően érdeklő dolgok merülnek föl, vagy a hadseregnek általános felkelése válnék szükségessé, akkor a hunok lakása helyén és táborában, vérbe mártott tört vagy kardot hordozzanak körül, és hangozzék a hirdető szó, mondván: 'Istennek szava, és az egész közönségnek parancsa az, hogy mindenki ezen s ezen a helyen (megnevezvén azt a helyet) fegyverrel vagy amint teheti, a közönség tanácsának s egyszersmind parancsának meghallgatására megjelenjen.' [...] Ezt a szokást a magyarok közt Szent István első magyar királyunk, dicsőséges fejedelmünk és Apostolunk atyjának Géza vezérnek koráig sértetlenül fenntartották, amely szokás a hunok közül sokat örökös szolgálásra juttatott. [...] Mert elhatározták és véggezték, hogy az *ily parancs áthágóit, hacsak helyes mentségét nem adják, pallossal kell ketté vágni, vagy közönséges és örökös szolgálásra vetni.* [...] Különbben nem történhetett volna, hogy az egyik úrrá, a másik szolgává, ez nemessé, az nem nemessé és paraszttá legyen, mert mindnyájan ugyanegy nemzetiségből, tudniillik Hunortól és Magortól származtak.”¹¹

A székelyek tehát – Werbőczy értelmezésében – azok a „hunok”, akik tömegesen és tömbben megtartották a hadfelkelésre vonatkozó egyezséget és parancsot, így nem veszítették el nemesi státuszukat.

„A székelyeknek – írja 1942-ben Bónis György – Werbőczy eddig az irodalomban nem méltatott hatalmas szolgálatot tett. Nemcsak konzerválta a székely jog egyes tételeit a hamarosan bekövetkező országos csapások áradatában, hanem elterjesztette

és megerősítette e jogrendszer különállásának, sajátzerű voltának gondolatát.¹² Bónis elemzi Werbőczy céljait is, valamint azt a feltételezhető gondolatmenetet, amelynek mentén a feudális magyar jog rendszerezője a székelyek jogi helyzetét meghatározta: „Werbőczy abban az időben alkotta meg munkáját, amikor a székely jog – mondhatnánk – virágkorát élte. Az önálló nemzeti jogalkotásnak, a külön székely ország és székely törvény hitének évtizedei voltak ezek. S ha Werbőczy a való helyzettel számolva, a fennálló szokásjogokat iktatta is jogkönyvébe, eljárásában a köznemességgel annyi tekintetben rokon székelység iránti együttérzés is megnyilatkozott. Ezek a 'kiváltságos nemesek' társadalmi állásban még jobban elmaradtak a hatalmas főuraktól, mint magyar társaik: a székelyek vérdíja, tehát társadalmi és jogi értéke csak 25 forint volt, míg a magyar nemeseké 200, az erdélyieké 66. Ez volt a 'populus Werbőczyanus' alsó rétege, amelyet a *Hármaskönyv* szerzője a legnagyobb főnemességgel egy sorba emelni igyekezett.”¹³

Úgy tűnik, e korszak Erdélyében működött még egy, az ország kiváltságos rendjeit tömörítő „*kápolnai unió*” túlmutató szolidaritás a vármegyék nemessége és a székelyek között. 1524-ben például a nemesek és székely Marosvásárhelyen közös „diétát” tartottak, ahol egyéb sérelmek mellett erősen nehezményezik, hogy a fogarasi várnagy egy nemes társukat, Székely Pált felakasztattatta, ami „hallatlan dolog Erdélyben”.¹⁴ Ez a „diéta” székely követeket meneszt a királyhoz a helyzet előtárása és orvoslása érdekében, miközben a „kápolnai unió” másik társtul rendjét, a szászokat csupán levélben értesítik minderről, illetve biztatják őket a rendi összetartásra. A fogarasi várnagy által felakasztatott Székely Pálról pedig azt vallják, hogy „*nemes testvérük*”, aki „Erdélyország tagjából származott”.¹⁵

Noha Werbőczynek a középkori magyar jog kérdéseiben nem szoktak ellentmondani, a mohácsi tragédia krónikása, Brodarics István szerémi püspök és kancellár kicsit másképpen értesült az erdélyi állapotokról: „Itt [Erdélyben] élnek a székelyek, harcias és vad nép, közülük *senki sem nemes és senki sem paraszt, mindannyian ugyanazon jog szerint ítéltetnek meg*, akárcsak a svájciak.”¹⁶

Oláh Miklós, az 1530-as években ezzel szemben ismét a székelyek határozott igényét rögzíti együttes nemességük tiszteletben tartására: „Azt akarják, hogy mindnyájukat nemeseknek tartsák, mint akik a régi hunok maradékai. S valóban igyekeznek a szabadság előjogával élni, ugyanis nem tűrik, hogy valakinek közöttük a többinél na-

gyobb szabadsága legyen. Közöttük a legkisebbnek is ugyanaz a szabadsága van, mint a legnagyobbaknak.”¹⁷

Verancsics Antal (1504–1573) a 16. századi magyar vallási és politikai élet jelentős alakja, pécsi és egri püspök, majd 1569-től esztergomi érsek volt. Magyarországról írt befejezetlen krónikájában olvashatjuk, hogy a székelyek különös attribútuma „*a nemesség, amelynek közösen mindannyian örvendenek*, még az ekét és kapát forgatók is”.¹⁸ A dalmát származású, így némely részeken járatlan Verancsics különböző jelentéseket bízott meg azzal, hogy tájékozassák őt az ország számára kevésbé ismert szegleteiről. „*Az erdélyi székelyekről*” készült jelentés ismeretlen szerzője ugyan vázolja a székely társadalom akkor már világosan kikristályosodott belső rétegződését („előkelő, közbülső és alsó nemekre oszlanak”), de nem mulasztja el hangsúlyozni, hogy ettől eltekintve ők „*általában mindannyian nemesek*”.¹⁹

Az udvarhelyi rendek fent idézett folyamodványa is hivatkozik „1-ső Ferdinándnak a királyi jövedelem lenyomozására küldett biztosainak 1552-ben” kelt jelentésére. E biztosok Bornemissza Pál veszprémi püspök és Werner György voltak, jelentésükben pedig az áll, hogy „*...a székelyek együttesen valamennyien nemesek*, és valamennyi kötelezettségtől mentesek...”.²⁰ A következő év április 26-án pedig I. Ferdinánd király, midőn Bernád Balázs és Sándor Mihály, a székelyek „követei és hírnökei [...] előadták, hogy [...] a székelyek összessége régi idők óta fogva, amikor őseik Attila fejedelem révén jöttek országunk erdélyi részeire és ott letelepedtek, [...] Magyarország szent királyaitól mindenféle adó, illetve pénzbeli fizetési kötelezettség alól teljes mentességet és szabadságot kaptak, *valamint igazi nemességel éltek*, kivéve azt, hogy Magyarország királyainak koronázásakor, házasságkötésekor és elsőszülött fiainak születésekor mindannyian egy-egy ökröt adtak a királynak...”. A király az előadottakat e levelével helybenhagyja, megengedve, hogy a székelyek „*ósi szabadságaikban és jogaikban, amelyekkel élnek, békésen megőriztessenek és megmaradjanak*...”²¹

És ezzel elérkezünk 1562 nyarának elejéhez, amikor a székely szabadságok rendszere az első jelentős csapást szenvedte el. Az ifjú János (Zsigmond) választott király által június 20-ra összehívott és levezényelt segesvári országgyűlés megerősíti az 1557-es diéta határozatát a székely örökség különleges voltának korlátozása ügyében, kimondva, „*hogy ez után valamikor ők oly dologban vétkezzenek, kiből örök hitetlenség szokott következni, ők is azonképpen mint*

az nemesség és országunkbéli több híveink örök hitetlenséggel büntetessenek, és mind fejekét, jószágokat és örökségeket elveszessék”.²² Ami viszont szempontunkból most lényeges: *a segesvári országgyűlés hivatalosan is véget vet a székelység egységes nemesi státuszának.*

Az itt hozott határozatok az első két rendet, a főembereket és lófóket, a vármegyei nemességgel egyenrangúvá teszik, kimondva, hogy birtokaikat nemesi jogon bírják, „úgy mint a nemesség az ő nemességében; az ő földön lakóikat, kiket jó igazsággal bírnak, úgy mint a nemesség bírja az ő jobbágyakat, ők is jobbágyul bírják, kik a rovásnak [adószedésnek] idején több községgel együtt megrovattassanak”.²³ Továbbá felmenti őket a dézsmafizetés alól, biztosítva számukra a „házok szükségére való sót [...], mint a nemességnek régi szokás szerint só adatik”.²⁴ Ezzel szemben a székely község gyakorlatilag elveszti addigi szabad és kiváltságolt státuszát: „Az székely község mi szabad birodalmunk alatt legyen, kiket sem a fő népek, sem senki, akárkik légyenek, bántani ne merjék, sem semmi szolgálatra ne kényszerítsék.”²⁵ Ez kétségkívül védelmet jelentett a leszegényedett, hadi kötelezettségeit teljesíteni képtelen közrendű székelyek számára, az őket jobbágyaikká tevő főemberek és bizonyos lófók ellen, de ugyanakkor társadalmi visszalépést is. „Bár az tételesen nincs megfogalmazva – állapítja meg Demény Lajos a segesvári végzések kapcsán –, hogy a székely község elveszítette fejenkénti hadkötelezettségét és a velejáró szabad székely állapotot, mégis kiderül az egész szövegből a közsékelyek megadóztatása és katonai kötelezettségük teljes mellőzése.”²⁶

Helytelen volna mindezt kizárólag ifjú János királyt és a Segesvárra összehívott rendeket okolni, de megfordítani a vádat és az uralkodó ellen fellázadt székely „községet” tenni felelőssé a fejleményekért éppen akkora hiba. „Bár az egyetemes székely szabadságra sokan és sokszor hivatkoznak – írja Takács Péter –, de valamennyien tudjuk, hogy a forgandó szerencse és a székelyek gyakran dühöngő önpusztító indulata feltételezhetően már a 14. század első felében három ’rendbe’ sorolta őket.”²⁷ A belső társadalmi rétegződésen kívül a székely kiváltságok erodálásán dolgozik az egész tágabb térség középkorból újkorba átdöcögő történelme is: a sztyeppei népek ellen korábban hatékony székely könnyűlovasság és gyaloghad a nyugati, jól felszerelt és képzett zsoldosok ellenében nem sokat ér. A tűzfegyverek széleskörű elterjedése, a hadászat általános fejlődése is más alapokra helyezte a háború mesterségét: a félhivatásos székely pa-

raszthad – melynek valamennyi katonája saját testi épségén kívül az otthon hagyott népes családjáért, házért-földért, félbehagyott munkáért is aggódik az egyre hosszabbra nyúló hadjáratok során – már nem versenyképes a kor harcterein. Arról nem is szólva, hogy az erdélyi fejedelmek ugyanannak a török szultánnak adóznak, akinek a Kárpátok túloldalán országgló román vajdák. Összegezve a dolgokat: a korábbiakhoz képest nagyot esett – bármily kellemetlen is ezt kimondani – *a székelység katonai csereértéke* a kiváltságok adok-kapok rendszerében. A privilégiumok fokozatos visszavonása ezek után már csak idő kérdése.

Az erdélyi fejedelmek mindennek dacára sem mondtak le teljesen a székelyek hadi szolgálatairól, bízva abban, hogy társadalmi reformokkal újra növelni tudják e voltaképpen olcsó haderő ütőképességét. Báthory Zsigmond két, ugyanazon a napon (1601. december 31.) kibocsátott kiváltságlevelében újra felszabadította az ifjú János király által függőségre ítélt közsékelységet, *szabadosokká* (libertini), azaz a korábbi *darabontokkal* (a „communitas” kötelékébe tartozó gyalogosokkal) egyenrangú, katonai szolgálatra kötelezett szabad emberekké nyilvánította őket.²⁸ A következő fejedelmek (Bethlen Gábor, a Rákócziak) a főemberek és bizonyos lófók által eljobbágyosított székelyek „recuperálására”, azaz felszabadítására és újbóli hadrendbe állítására tesznek erőfeszítéseket.

Az idő malmai viszont könyörtelenül örölnék. A Habsburg-korban a székelység – az adományozás útján nemesi rangot nyert szűk rétegét leszámítva – adózó tömeggé vált, melynek kiváltságolt állapota csak hagyományos közigazgatásának bizonyos tövábbélt elemeiben, illetve nagy részének társadalmilag szabad státuszában őrződött meg.

A feudális jog viszont sokkal bonyolultabb és rétegzettebb szerkezet annál, mint hogy a valós társadalmi tényállásokat naprakészen kövesse. A végleges formában 1691. december 4-én kiadott *Diploma Leopoldinum* (I. Lipót Erdélyre vonatkozó „alkotmánylevele”) elismeri a fejedelemség kori Erdély jogi alapokmányait, a székelységről pedig a következőket írja: „A székelyek, eme legharciasabb néptörzs, mint eddig voltak, úgy ezután is mentesek legyenek minden adófizetéstől, minden téli és nyári katonai elszállásolás terhétől s birtokaik után, amelyeket a hadfölkelés kötelezettsége mellett bírnak, tizedfizetéstől és egyéb szolgálmányoktól. Ezek ellenében a haza védelmére saját költségükön katonáskodni tartoznak ezután is. A székely parasztok, vagyis jobbagyok nem értetnek ez alá.”²⁹

A székelyek tehát, bármily tudathasadásosnak tűnik jogi alapállásuk két-háromszáz év távlatából, a hatályos törvények szellemében jártak el. Így történik ez Udvarhelyszék 1782. március 8-án tartott széki közgyűlésén is, amikor a császárnak címzett panasztevő-felirat („*Supplex Libellus Nobilium Siculorum in Sede Siculicali Udvarhely...*”) a következőket rója fel:

„...Már néhány esztendőktől fogva a contribucionalis tabellákba rectificator co[m]missarius uraiméktől libertinusi titulusal irattattunk, mint hajdan a jövevény és országatlan emberek irattak, holott N[agysá]gok előtt tudva vagyon:

1-o. Hogy a De[cr]ét[um] 3-dik végzésének 4-dik titulusa első végzésének 3-dik titulusával egybe vetvén, a székelek egy nemzetből Hunor és Magortól származtak minyájon, és annak utána Scithiából lett ki származásokkal ezen tartományokot biradalmok alá vevén mind ezideig [...] bírták és az ellenség torkába nemcsak oltalmazták, hanem a töb keresztény országok[na]k és tartományok[na]k mint egy oltalmazó kő falai lévén azokat is védelmezték. [...]

2-do. Alázatosan könyörgünk [...]: Minthogy mű székelyek nem libertinusok, hanem kiváltképpen való nemesek vagynak [...], rectificator co[m]missarius uraimék libertinusi név alatt ne írjanak, hanem corrigáltassék, és azután is ős törvényes titulusunkkal illetessünk.”³⁰

Hogy miképpen viszonyultak a székely nemesség kérdéséhez a 18–19. századforduló magyarországi hatóságai, arról egy érdekes történet tanúskodik, ami egy levélből bontakozik ki, melyet bizonyos Baróthi Intze Mihály és testvére, György intézett Udvarhelyszék közgyűléséhez (amint akkor nevezték: „gyrás székehez”). Ebből kiderül, hogy a folyamodók édesapja 1780-ban Miklósvárszékből, Barótról családjával együtt Magyarországra költözött, Bihar vármegye Sályi nevű helységébe. „...Minek utáni emberi kort értünk – írják az immár magyarországi illetőségű kérelmezők – által láttuk, hogy az idő feledékenység hamvába takarodik székely nemes származásunk, ha tsak most hiteles leveleinkből, az egyetlen eredeti 1614-béli lustra könyvből ki nevezett eleinkhez kötve magunkat, a tekéntetes gyrás szék által el esmértetve oly bizonyosság levelet nem eszközlünk, melyet a nemes Bihar vármegyei generalis gyűlésen producálhassunk, s azon nemes megyében is nemes eredetünk protocollátván, ellent áljunk a homályba borulásnak...” Bemutatásra kerül a család leszármazása az 1614-ben lustrált ősöktől a kérelmezőikig, az udvarhelyi tisztség 1829. január 2-án kelt válaszában pedig

helyt ad kérelmüknek: „A kívánt publicum testimonium az instansnak adassék ki.”³¹ Az idézett levélhez csatolva található a marosvásárhelyi Királyi Táblán kelt, „Személyes nemességének meg bizonyítására indult perekben Baróthi Intze Mihálynak és Györgynek, kik most n[e]m[e]s Magyar Országban Ronton laknak, Marosvásárhely X-ber 16-ikán '803-ban kimondott ítélet”, melynek értelmében „a fellperesek igaz valóságos nemes embereknek ítéltetnek.”³²

A két székely származású kisnemes tehát valami hasonlóan fáradozott, mint az 1346-ban Nagy Lajoshoz folyamodó Sényői Pál: hogy székely őseiknek az 1614-es összeírásbeli szerepléséről (magyarán és egyszerűen: *székely mivoltáról*) hiteles igazolást szerezzon, ezt tekintvén nemessége fő bizonyítékának, ami nélkül a többi, nehezen összegyűjtött irat értékelenné válik. Hogy pedig a magyarországi hatóságok még a 19. század elején is ebben a szellemben jártak el, igazolja a Magyar Királyi Helytartó Tanács Pest vármegyéhez címzett, 1820. december 12-i átírat, „Bikfalvi Falka Sámuel székely nemességéről való bizonyítvány” tárgyában: „...a fenn álló felsőbb rendelkezések szerint a székely székeknek leveles táraikban lévő lustrális könyvekből kiadott bizonyító-leveleik, a nemesség bébizonyítására minden további kérdés vagy felsőbb vizsgálat nélkül elégségesek, ha a származás azoktól kik az ilyen lustrális könyvekben találtak, voltaképpen megmutattatik...”³³

Erdélyben viszont ekkor már egészen más volt a gyakorlat. Ami érthető, hiszen a jelentős lélekszámú székelység tömbben érvényesített nemesi kiváltságai csak fokozták volna a modernizáció útjára lépett ország-rész öröklött társadalmi-gazdasági anomáliáit. A székelység ellenben, mint idézett folyamodványai is mutatják, nem nyugszik bele az elavult, de elvileg még létező privilégiumai mellőzésébe. Ebből következően ez időben szép számmal találunk nemessége valóságos mivoltát alátámasztó székely érvelést, melyek sorából alaposágával kiemelkedik Benkő József 1770-es években írt okfejtése. Benkő szerint egyrészt azok, akik „a nemesség igazi előjogainak örvendenek” és „nemeseznek is nevezik”, másfelől a lófők és gyalogok „elkülöníthetők ugyan [...], de a nemesség alapvető joga tekintetében egyenlők amazokkal, mert kijár nekik: 1) A fejlvltságek egyenlősége, megkülönböztetés nélkül, az összes székelyek között [Werböczy III. 4.]; ugyanez az alapja a székelyeknél beszédni szokásos bírságoknak is. 2) A peres ügyekben és jogorvoslásban való egyenlőség: valamennyien éppen úgy, mint Erdély más nemesei, nem kötelezhetők tör-

vény elé állni másként, csak beidézve, s ügyükkel apellálhatnak a legfőbb igazságosztóhoz, vagyis a fejedelemhez. 3) A pereskedés egyenlősége: az összes székelyeknek ugyanis szabadságukban áll perbe szállni bármiféle mágnásokkal és nemesekkel, mégpedig Erdély minden fórumán, akár vagyont, akár személyt illető keresetben. 4) A passzív pereskedés egyenlősége: mert éppen úgy mint a többi nemes, cikkelyes büntetés terhe mellett a lófők és a gyalogosok sem idézhetők be székely örökség ügyében a Királyi Táblához, ha az ügyet előzőleg nem vizsgálta meg a székely fórum. 5) A személyes jogok egyenlősége a bűnügyekben: mert minden székely, mint igaz nemes, ha valamely büntetett színhelyéről elmenekült, idézés, vagyis a törvény elé hívás nélkül nem tartóztatható le és nem verhető bilincsbe a törvény tilalma folytán. 6) A potenciális büntetés egyenlősége. 7) Az utódlási jog egyenlősége: mert valamint bármely mágnás és nemes ősi jószágait másként nem idegenítheti el, csak a testvérek és szomszédok előzetes figyelmeztetése után [Werböczy I. 59–60.], ugyanúgy egyetlen szabad székelynek sincs joga javai eladására ilyen előzetes figyelmeztetés nélkül. 8) A királyi utódlás egyenlősége a vármegyei jószágokban: mert valamint a nemesek a vármegyei birtokaikban magva szakadtuk esetén utódjuk a Szent Korona jogán a fejedelem (aki nem nemtelenek, hanem nemesek utóda szokott lenni) vagy a fiskus, nem másként van akármelyik olyan székelynek az örökségeivel, aki a gyermekek vigasza nélkül hal meg, ha történetesen a vármegyékben vásárolta örökségét. 9) Az egyenlőség a vám és a harmincad alóli mentességben [1. Compilatae III. 8, 8.]” A székelyek viszont nem élhetnek a nemesi jogállás legfőbb előnyével, az adómentességgel. De „az adózás nem a nemtelenség jele – figyelmeztet Benkő –, hiszen Erdélyben sok armalistát és úgynevezett egytelkes nemeset számlálhatsz meg, akik adót fizetnek, és mégsem jogosult senkinek az az állítása, hogy ezek nem igazi nemesek”.³⁴

Valahogy így állunk hát a székelyek kollektív nemességével. Egy fontos kérdés viszont megválaszolatlanul marad: mi lehet e nemesség alapja, miért másak e tekintetben a székely privilégiumok, mint a többi hadi alapon kedvezményezett magyarországi embercsoport kiváltságai? (Amellett, hogy általában átfogóbb jellegűek, de mindenképpen szilárdabbak és időállóbbak amazoknál.) Erre – mai tudásunk szerint – csak tippekkel válaszolhatunk, amitől a magam részéről óvakodnék. Csupán egy sejtést bátorokodnék megosztani arról, hogy merre kereshetnők a válasz egyik lehetséges forrását.

A Szepességben, a Hernád-völgyében egykor létező ún. „*lándzsás nemesek*” – kiváltságai tekintetében – a székelyek talán legközelebbi „rokonai”. Fekete Nagy Antal szerint ők a Tisza kanyarulatától továbbköltöző-terjeszkedő, minden bizonnyal kabaretedetű „Gömör-örök” utódai, akik a Szepesség területének – a királyság határvédőiként – első lakói voltak.³⁵ Akárcsak a székelyek, székekbe szerveződtek: a tatárjárás előtt két székükről beszélnek a források, egyik a későbbben is birtokolt lakterületükön (amelyből aztán egyszerűen „a Szék” lesz), a másik Szepes várától nyugatra, utóbbinak népe viszont a nagy dúlás nyomán elpusztult-szétszéledt. A „Szék” területén a lándzsás nemesek bíraskodási és közigazgatási ügyeit a maguk választotta bíró („comes nobilium”, „iudex nobilium de Scepus decemlanceatorum”) intézte, esküdte társaival. Az „országos nemesség” és a „lándzsások” jogállása között csupán a katonai kötelesség más alapon történő teljesítése tekintetében volt különbség. Ők ugyanis „*partikuláris vagy feltételes nemesek*”, akiket „*korán kialakult autonóm szervezettik még a királyi várispánság fennhatóságától is megóvott*”.³⁶ A „*tízlándzsás*” elnevezés onnan származik, hogy a tatárjárás idején megfogyatkozott és tönkrement szepesi nemeseken IV. Béla olyképpen próbált segíteni, hogy nyolc „*ekefölddel*”³⁷ rendelkező nemes kötelezett egy páncélos vitéz hadba állítására.³⁸ Ne feledjük, II. Ulászló 1499-es kiváltságlevelle a székelyeknek is feladatul rója, hogy „*mikor a Királyi Felség személyesen indul nyugat felé hadba, akkor a székelyek minden tízedik telkes székely után tartoznak a Királyi Felség szolgálatára zsoldost állítani*”.³⁹ Nyilván, a keleti népek könnyűlovassága ellen ekkor még hatékony székelyek esetében a hadkötelezettség ily módon való átruházása tűnhetett célravezetőnek, ha valamely nyugati hatalom zsoldoshada volt az ellenség. A mintegy 80 „*ekefölddel*” rendelkező, így összesen tíz felfegyverzett zsoldost („*lándzsást*”) kiállító szepesiek kötelezettsége pedig eleve a nyugati és északi hadakozást célozta. És ott van végül a székelyeknél és a „*tízlándzsásoknál*” egyaránt létező ún. „*fiüleányság*” intézménye, ami azt jelentette, hogy a férfitúd nélküli családoknál a női ág viszi tovább a kiváltságokat és az ezekkel járó hadkötelezettséget.⁴⁰ A „*tízlándzsásokról*” – valószínűleg földrajzi elhelyezkedésük miatt – a feudalizmus kezdeti századaiban lényegesen több információval rendelkezünk, mint a keleti végeket védő székelyek esetében, ami a sok tekintetben analóg fejlődésből adódóan segítségünkre lehet a korai székely történelem néhány vitás kérdésének megfejtésében.

Összegezve, a székelyek kollektív nemessége nem a 18. századi székely rendek sérelmi politizálása mentén költött mítosz. Ismét Balogh Judit megállapítását idézve, „nemcsak a székelyek tartották magukat nemeseknek, mégpedig 'kiváltképpen való' nemeseknek, hanem a külvilág is ezt látta legfőbb jellemvonásai egyikének.”⁴¹ Az viszont más kérdés, hogy egykor létező jogaikból, címük-ből-rangjukból – a társadalmi, gazdasági, geopolitikai változások nyomán – mi volt érvé-

nyesíthető és tartható. Miképpen az 1559-es országgyűlési végzés is mondja, „...ű Felségök, [...] az székely uraimhoz mindenkor kegyelmes és kegyes tekintettel voltanak, és az ű szabadságok meg tartásának kedveztek, mostan is [...] űket régi szabadságokban, a mennire lehetséges az űdőknek mi voltáért, el tökéllették megtartania.”⁴²

„A mennire lehetséges az űdőknek mi voltáért” – egy régi varázsszóformula, amit ma sem ártana megjegyezni...

■ JEGYZETEK

1. Mihály János: *A székelyek három rendje*. In: Hermann Gusztáv Mihály (főszerk.): *A székelység története. Kézikönyv és tankönyv az általános iskolák VI. és VII. osztályai (valamint minden érdeklődő) számára*. Csíkszereda – Sepsiszentgyörgy – Székelyudvarhely, 2012. 49.
2. Marius Diaconescu: *Mit și manipulare în conștiința secuilor prin manualul de istorie a secuilor*. Historia 2013. 3. sz.
3. Hermann Gusztáv Mihály: *Pledoarile pentru și împotriva „istorici” rătăcitori*. Adevărul 2013. 03. 27.
4. Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár. Udvarhelyszék Levéltára (a továbbiakban: USZt.). I/39. a.
5. Szabó Károly (szerk.): *Székely Oklevéltár*. I. Kvár, 1872. 52.
6. Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében*. Kvár, 2005. 27.
7. Kordé Zoltán (szerk.): *A középkori székelység. Krónikák és oklevelek a középkori székelyekről*. Csíkszereda, 2001. 53.
8. Szabó Károly: i.m. 220.
9. Kordé Zoltán: i.m. 56–57.
10. Werbőczy István: *Hármaskönyv*. III. rész 4. cím. (Kiad. Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen) III. kiadás. Bp., 1894. 285–286.
11. Uo. I. rész. 3. cím. 39–40.
12. Bónis György: *Magyar jog – székely jog*. Kvár, 1942. 24.
13. Uo.
14. Mályusz Elemér: *Az erdélyi magyar társadalom a középkorban*. Bp., 1988. 51.
15. Uo. 61.
16. Kordé Zoltán: i.m. 138.
17. Makkai László (szerk.): *Erdély öröksége*. I. Tündérország. Bp., é. n. 6.
18. Uo. 144.
19. Uo. 142.
20. Szabó Károly: i.m. II. Kvár, 1876. 100.
21. Kordé Zoltán: i.m. 234.
22. Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Buk., 1976. 48.
23. Uo.
24. Uo. 51. A főemberek és lófők székely rendek sorából való kiemelésének, a vármegyei nemességgel történő „egyenlősítésének” előzménye az ugyancsak ifjú János király jelenlétben megszövegezett, 1559. jún. 12-én kelt gyulafehérvári országgyűlési végzés: „...a fűfű székelyek, azokval a ló fejekkel egyetembe, kik tudni illik igaz gyökér szerint ló fű ősoktól származtanak, és kiknek az ű eleik Mátyás király és egyéb királyok ideibe jámborul és serényen vitézkedtenek, és véreket ontották, semmiképpen meg nem rótatnak, sőt a régi szabadságokban, meg mértés nélkül, a vitézlő dologra és hadakozásra tartatnak meg, kiket ű Felségök bizonyos időkből meg műstráltat és készületöket meg tudatja.” Szilágyi Sándor (szerk.): *Erdélyi országgyűlési emlékek*. II. Bp., 1876. 123.
25. Demény Lajos: i.m. 49.
26. Uo. 51.
27. Takács Péter: *Gondolatok a „székely örökségről”*. In: *Csaba királyfi elárvult népe. Székely konferencia 2009. október 2–3*. Debrecen, 2009.
28. Jakó Zsigmond: *A székely társadalom útja a XIV–XVI. században*. In: Benkő Samu – Demény Lajos – Vekov Károly (szerk.): *Székely felkelés 1595–1596*. Buk., 1979. 32.
29. Szádeczky Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Bp., 1927. 297.
30. USZt. Kögyűlési jegyzőkönyvek. I/2. 11–12.
31. Intze Mihály és György levele a Gyász Sékhez. 1828. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. R3124.
32. Személyes Nemességének meg bizonyítására indult Perekben Barothi Intze Mihálynak és Györgynek. Kik most Nms. Magyar Országban Ronton laknak Marosvásárhely X-ber 16-ikán '803-ban ki mondott Itilet. A Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. R3125.
33. *A Nemes Székely Nemzetnek jussait világosító némely darab levelek, többek által Magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven*. [Marosvásárhely]1837. 96–100.
34. Benkő József: *Transsilvania specialis. Erdély földje és népe*. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közteszeszi Szabó György. II. Buk.–Kvár, 1999. 8–11.
35. Fekete Nagy Antal: *A Szepesség területi és társadalmi kialakulása*. Bp., 1934. 253, 259.

36. Bónis György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Kvár, 1941. 372–373.
37. Az „ekeföld” vagy „ekealja” az egy gazdasági év alatt, egy ekével megművelhető területet jelentette Magyarországon; nagysága eketípustól, tájtól, földtől függött, de mindenképpen 30 hektár feletti volt. [Bán Péter (szerk.): *Magyar történelmi fogalomtár*. I. Bp., 1989. 99.]
38. Uo. 371.
39. Kordé Zoltán: i.m. 57.
40. Kristó Gyula (szerk.): *Korai magyar történelmi fogalomtár*. Bp., 1994. (szócikk-szerző: Zsótér Rózsa) 393–394. A leányági örökösödés meglétére vannak adatok a jászkunok közösségében is, de a székelly fiúleányság és a lándzsásoknál fellelhető analóg jogszokás hasonlósága több ponton is közelebbinek tűnik. Lásd erre Fekete Nagy Antal: i.m. 279–282.
41. Balogh Judit: i.m. 31.
42. Szilágyi Sándor (szerk.): i.m. 122.

DOMOKOS PÁL PÉTER – „A ROMÁN ÁLLAM ÉS NÉP ÁDÁZ ELLENSÉGE” (I.)

Avagy mit lehet megtudni Domokos Pál Péterről egy csíkszerdai megfigyelési dosszié anyagából¹

■ 1981 február hónapjában a Hargita megyei állambiztonsági szervtől kikerült egy „szigorúan titkos” minősítésű, a moldvai csángók eredetére és etnikai hovatartozására vonatkozó belső anyag, amelyet központi szervük egyik ügyosztálya² küldött meg az ott dolgozó tisztek és altisztek „felkészítése” céljából. Az „áruló” Péter Ferenc nevezetű altiszt volt, aki telefon- és lakáslehallgatási hanganyagok rögzítésének feladatát látta el. Az anyagot ezen sorok írójának adta át, aki egy éjszaka alatt kézzel lemásolta és visszaadta neki, elkerülvén így, hogy konspiratív barátja lebukjon.³

Ma már tudni lehet, hogy ennek az anyagnak a készítője az a Dumitru Márta, a Securitate állományában lévő „tudós” volt, aki 1985-ben, nyilván a legfelső pártvezetés jóváhagyásával, könyvet jelentett meg bizonyítandó, hogy a moldvai csángók nem mások, mint az Erdélyben elmagyarosított azon románok utódai, akik Moldvába menekültek, főleg a határőrezredek szervezése idején a Beszterce-vidéki és székelyföldi ellenállások leverését követően.⁴ A kikerült anyag Márta elméletének tömörített változata volt, amivel akkor még nem mertek a nyilvánosság elé lépni. Meggyőződésem, hogy 1981 júliusában a *Flacăra*-ban azért tették közzé hasonló tartalmú és azonos című írását (*Date și versiuni cu privire la geneza și apartenența etnică a populației ceangăiești din Moldova = <Adatok és változatok a moldvai csángók eredetére és etnikai hovatartozására vonatkozóan>*), hogy ha úgy

adódik, tagadni tudják ilyen szellemű eszmék titkos terjesztését az állambiztonságiak körében. Így adott esetben hivatkozni tudnak arra: szó sincs itt titkos, belső anyagról, Király István és társai egy publikált, történelmi kutatás szabadságával élő, de természetesen vitatható, álláspontot kifejező véleményyt rosszindulatúan az állambiztonsági szervezet nyakába akarnak varrni azzal a céllal, hogy lejárassák a román állam példás nemzetiségi politikáját, és felszítsák az itt élő magyarok körében a nacionalista-irredenta érzelmeket.

A kihallgatásaim során macska-egér játékot játszadoztunk ebben a kérdésben a kihallgató tisztjeimmel, Popescu Stelian ezredessel, a központi állambiztonsági hivatal egyik részlegének vezetőjével és Butiurcă Ionnal, a megyei Securitate századosával. Ők állították, hogy nem titkos anyag, mivel ilyen témában már jelentek meg írások, mire én azzal replikáztam: igen, de nem most, hanem a harmincas-negyvenes években, és azok szélsőséges nacionalista jellegűek. Miért kutakodnak utána, ha már megjelent anyagról van szó? A hivatalos román történetírás elismeri a csángók magyar eredetét! Létezik egy nem hivatalos szemlélet is, amit a Securitate promoveál? S ha már egy ismert és publikált elméletről van szó, amelyik nem sérti a román érdekeket, akkor miért kéri rajtam számon annak terjesztését?

A Péter Ferenctől kapott anyagot kézzel lemásoltam, és lefordítottam magyar nyelvre, majd Kósa-Szánthó Vilma,⁵ a Népi Alko-

¹ A tanulmány folytatását következő lapszámunkban közöljük.

tások és Művészeti Tömegmozgalmak Megyei Irányító Központjának (röviden csak Népi Alkotások Házának nevezett) etnográfusa segítségével sokszorosítottuk, mind magyar, mind román nyelven. Mindketten terjesztetni kezdtük a megbízhatónak vélt és a kérdéskörben jártasnak tartott ismerőseink körében. Hogy kinek adtuk át elolvasásra és további terjesztése céljából, az ebből az írásból nagyjából kiderül. Rajtuk kívül csak azokról tudok beszámolni, akiknek én adtam át személyesen, de a Securitate előtt sikerült eltitkolnom: köztük volt Hajdú Gábor ügyvéd⁶ és két gyerekkori barátom, Várdai György és Szép Zoltán is. Tény viszont, hogy én adtam át annak a személynek is, aki lebuktatott, és akiben akkoriban megbíztam. Nemrég, a megfigyelési dossziém kézbevétele után bizonyosodtam meg kollaboránsi voltáról. A gyanú már rég megfogtam bennem, és hat évvel ezelőtt Péter Ferencsel újra elemeztük az akkori helyzetet, és őt valószínűsítettük lebuktatónknak. Csak annyit árulok el róla, hogy a *Hargita* napilap egyik akkori újságírójáról van szó, és *Fekete*, illetve *Botos* konspiratív névvel tartották számon. Ő buzgó informatorként azonnal a megbízóihoz szaladt, és átadta nekik: „Március 14-én »Fekete« jelezte, hogy a »Kutató« a Securitate egy titkos anyagának birtokában van, ami alapján politikai meggyőző és diverziós tevékenységbe kezdett, [hirdetve] hogy a csángók elnemzetlenítése a céljuk...” – olvasható az egyik május havi jelentésben,⁷ tehát még mielőtt a hónap utolsó napján lecsaptak volna ránk: „Március 20–21-én a »Kutató« pontosította »Feketének«, hogy az anyagot meg kell cáfolni, mivel azt a Securitate dolgozóinak felkészítésére készítették, és más ilyen jellegű anyag is létezik.”⁸

Annak ellenére, hogy 1975. december 1-jétől 1980. november 30-ig a BM állományában dolgoztam, civil alkalmazottként, vagy tán éppen ezért, már 1977 júniusától megfigyelés alá helyeztek.⁹ Mikor megfigyelésemre jóváhagyást kértek Szász János akkori megyei első titkártól, két dologgal indokolták ennek szükségességét:

1. Király Károly testvére és Hargita megyében „az egyik legelszántabb támogatója” vagyok. Szoros kapcsolatban állunk mint bátyám bizalmasa.¹⁰

2. Levéltárigazgatói minőségemben szoros kapcsolatban állok olyan személyekkel, akik „nacionalista, magyar irredenta szellemiségű történelmi tanulmányok írásával foglalkoznak”.¹¹ „Kutató” néven tartották számon, az ún. „filaj” (percről percre való megfigyelés) alkalmával a megyeiek „Chivu”-ként szerepeltettek, amikor pedig ez a fel-

adat más megyeiekre volt bízva, mindig egy alkalmi névvel gazdagították névpalettámat.

1980-ban lelkiismereti válságba kerültem. Az érzés természetesen nem egyből tört rám, hanem fokozatosan alakult ki. Ami végül is kiváltotta belőlem, hogy úgy dobot be a kesztyűt, hogy egyúttal fel is veszem, és arcul csapom vele a pártot és leghírhedtebb kiszolgálóját, a Securitatét!

1980 júliusában került sor a tagkönyvek cseréjére, a régiiek leadására és az újak átadására. Ezt az akciót Ceușescuék mintegy a párttagság revíziójának szánták, egyéni elbeszélgetések előzték meg az akciót. Ezzel azt célozták, hogy felrúzzák a felduzzasztott és egyre nagyobb érdektelenséget mutató tagságot. Mi, a belügyminisztérium civil alkalmazottai külön alapszervezetet alkottunk a BM megyei felügyelősége keretében. A gyűlésen részt vett Fábíán András, a municípiumi pártbizottság elsőtitkára, Oprea Ion, a megyei Securitate helyettes vezetője és Todoran Eugen politikai tiszt is.¹² Mikor rám került a sor, kivettem az elnökséghez a tagkönyvemet, letettem, és az újat nem vettem át, majd megindokoltam cselekedetemet: lelkiismeretem nem engedi, hogy továbbra is tagja legyek egy olyan pártnak, amely marxi-lenini elveket vall, de gyakorlata mindenben ellentmond ezen elveknek, aminek egyik legkézenfekvőbb vetülete a soha nem látott személyi kultusz, és mivel a párt vezetősége megtagad minden párbeszédet a nemzetiességi kérdésben, ezennel önként lemondok párttagsági minőségemről tiltakozásul a fenti jelenségek ellen.¹³ Másnap már leváltottak levéltárt vezetői tiszttségemből, visszaminősítettek egyszerű levéltárosnak, és nyomást gyakoroltak rám, hogy önként távozzam a levéltártól. A pártból kizártak, amit én oly értelemben vitattam, hogy ez abszurdum, mivel én távoztam soraiból saját elhatározásomból! Szeptember 2-án, miután a cikkarcfalvi általános iskolában, ahova pályázat útján kineveztek, az iskola-kezdés napján tudomásomra hozták, hogy a Románia története tantárgyat, nem lévén párttag, nem taníthatom, ezt újabb jogsértésnek minősítve visszavontam pályázatomat, és levelet intéztem a Központi Pártközlégiumhoz. A levél csak ürügy volt arra, hogy bővebben kifejthessem álláspontomat, és megismertessem vele a hazai és külföldi közvéleményt. Sok huzavona után 1980. december 1-jétől a megyei Munkaügyi és Népjóléti Igazgatóság Munkaerő Hivatalához kerültem. Eltiltottak minden publikálási lehetőségtől, még a helyi újságban sem jelenhettek meg írásaim. A megyei múzeumok évkönyvéhez (*Acta Hargitensia*) leadott tanulmányom megjelenését, bár előzőleg

már jóváhagyták, végül nem engedélyezték. Érdekes módon a Securitate nem nyilvánította publikálásra alkalmatlannak, és a pártbizottságra hagyta a döntést, az pedig jobbnak látta, hogy retorziót alkalmazzon. Megtagadták az állami levéltárba és a megyei dokumentációs könyvtárba való belépésem. Ezek ellen határozottan tiltakoztam, alkotmányos jogaim megsértésének tekintettem. Kihallgatásokra mentem Oprea Ionhoz, a megyei Securitate helyettes vezetőjéhez, majd Erdélyi Elemér tábornokhoz, a BM megyei felügyelősége akkori vezetőjéhez, aki őszintén megmondta, hogy a levéltári belépésemet, nem korábbi vezérigazgatóm, hanem ő ellenzi, és amíg ő funkcióban lesz, ne is várjak mást. Kihallgatásra mentem Walter József megyei propagandatitkárához és legvégül Szász József elsőtitkárhoz is.¹⁴ Mindhámba. Elhallgatásra és elszigeteltségre ítélték, ami csak növelte elszántságomat, hogy nem elég csupán passzívan ellenállni, hanem minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy hallattassuk szavunkat, éreztesük a hatalommal, hogy nem értünk egyet politikájával.

Ilyen körülmények között játszott a kezemre Péter Ferenc a csángókra vonatkozó belső és szigorúan titkosnak minősített anyagot.

„Feketének”, a *Hargita* napilap szerkesztőjének¹⁵, akivel jó viszonyban voltam, március 13-án adtam át a csángókra vonatkozó „felkészítő” anyagot.¹⁶ Ő tíz nap múlva visszahozta azzal a megjegyzéssel, hogy nem foglalkozik ilyen veszélyes dokkal. Titokban azonban a Securitate megkezdte az adatgyűjtést. Szigorúbb megfigyelés alá helyezték, akárcsak Vilmát. Róla Offner Marianna fecsegte el, hogy kérésemre titokban találkozunk lakásán, és megbeszéltük, hogy Vilma legépele Domokos Pál Péter *Édes házának akartam szolgálni* című könyvének az egyik hazai folyóiratban megjelent bírálattát, és azt kiküldi Budapestre a könyv szerzőjének.¹⁷ Április közepén már sejtettem, hogy kezükbe került az anyag, mert tudomásomra jutott, hogy a Megyei Vízgazdálkodási Hivatalnál (OGA) dolgozó feleségem írógépről írásmintát vettek. Akkor nem, de most már tudom, hogy miután „Fekete” „feldobott”, és arról is beszámolt nekik, hogy megkértem, segítsen egy Consul írógép titokban való megszerzésében. Azonnal megkezdtek az ügyben érintettekről az adatgyűjtést. Az állambiztonságiak is tudomásomra szereztek arról, hogy én is értesültem nyomozásaikról.

Lecsapni viszont csak akkor csaptak le ránk, midőn 1981. május 27–28-án a Szabad Európa Rádióban beolvasták – a magyar adásban kétszer, a románban egyszer – a Központi Pártkollégiumhoz még az előző év

szepember elején írt levelemet, melyben megindokoltam, miért hagytam el a pártot: hivatkoztam arra, milyen óriási szakadék tátong a nagy hangon hirdetett, a párt vezetése alatt Románia által elért nagyszerű gazdasági teljesítmények és a mindenapjainkban megélt valóság között. Másrészt rámutattam a „szocialista demokrácia felsőbbrendűségének”, a párt- és állami dokumentumokban és az alkotmányban garantált „széles körű emberi és szabadságjogoknak” a kirakatjellegére, arra, hogy „teljes egyenlőségről és a nemzeti kérdés példás és végleges megoldásáról” elfogadott számos párt- és állami dokumentum ürügyén megtagadják, hogy nyílt és őszinte párbeszédre kerülhessen sor ebben a kérdéskörben. Ugyanakkor elítéltem a nagyfokú és egyre fokozódó személyi kultust, aminek szemtanúi voltunk.¹⁸

A kihallgatásokat mindig mesterien időzítették. Engem – és tudtom nélkül feleségemet is – a tengerparti nyaralásunk előtti nap (május 30.) délutánján kísérték be. A városi rendőrség épületében Butiurcă Ion százados és az általam akkor még nem ismert Popescu Stelian, a központi állambiztonsági szerv (*Departamentul Securității Statului*) egyik hivatalának vezetője várt. A „beszélgetést” titokban hangszalagra rögzítették. A kihallgatás ekkor még csak a Szabad Európa Rádióban beolvasott levelem kijuttatása körülményeinek felderítésére irányult. A csángókra vonatkozó „tanulmány” (mondhatjuk inkább „tananyag”) ügyét egyelőre fektették, mivel még nem kerítettek sort a „csángó ügy” többi gyanúsítottjának kihallgatására. En természetesen tagadtam, hogy valami közöm volna a levél kijuttatásához, őket vádolva, hogy ez a részükről megrendezett provokáció, amivel le akarnak járni, amiért az új párttagsági könyvem átvételének megtagadását a Csíkszerdai Állami Levéltár igazgatójaként, vagyis a BM állományában lévő alkalmazottként „léptem” meg. Közben a feleségemet egy másik szobában faggatták. Ő is tagadta, hogy én juttattam volna ki a levelet. Próbálták érzelmileg zsarolni, megfélemlíteni, befolyásolni, de állta a sarat. Végül este 9 óra felé bocsátottak el, feleségemet korábban, kb. egy órai kihallgatás után. „Kegvesek” voltak, tudván, hogy tengerparti nyaralásra készülünk Csutak József sógorom és Pál László szomszédunkkal közösen. Figyelmeztettek, hogy a kihallgatásról senkinek se beszéljek. Azzal zárták, hogy hazatérésünk után folytatni fogjuk a „beszélgetést”, vagyis újabb kihallgatásra számíthatok. A megyei Securitate még aznap tájékoztatta a felettes szervét a kihallgatás eredményéről és tervezett további intézkedésekről. Érdekes módon ebben a csángó ügyre csak mellékesen

utalnak (igaz, ez akkor még nem képezte kihallgatásom tárgyát).

Június másodikán a Securitate országos parancsnoka, az államtitkári rangban lévő Tudor Postelnicu tájékoztatást nyújtott be a „Kutató” ügyéről George Homoștean akkori belügyminiszternek, ebben azt is a miniszter tudomására hozzák, információik vannak arról, hogy a „csángókra vonatkozó anyagot” Kósa-Szántó Vilma segítségével sokszorosítottam, és rajta keresztült jutattam ki Magyarországra. A tájékoztatóba beépített intézkedések között szerepel, hogy felgyorsítják a vizsgálatot az ügyben, valamint az is, hogy a nyaralásból való hazatérésem után újra kihallgatnak, és addig házkutatást is tartanak otthonomban.¹⁹ Azt, hogy ez az ügy a belügyminiszter asztalára is került, két dolog indokolta: egyrészt hogy egy volt belügyi dolgozó lépett ki a pártból, másrészt hogy egy szigorúan titkos irat került ki a Securitate berkeiből, és bizonyos jelek arra

mutattak, hogy a „Kutató”-nak nevezett el-
lenséges célszemélynek bizalmas kapcsola-
tai lehetnek az állambiztonság egyik dolgo-
zójával vagy akár több személlyel is! A szí-
gorúan titkos információk kiszivárogtatása
nagyon súlyos következményeket vonhatott
maga után, akár hazaárulásnak is minősít-
hették. Ekkor még úgy vélték, hogy az *Ada-
tok és változatok a moldovai csángók eredeté-
re és etnikai hovatartozására vonatkozóan*
címet viselő anyag vélhetően a Bákó Megyei
Felügyelőségtől került ki. Ennek birtokába
a „Kutató” marosvásárhelyi bátyján, a „Uta-
zón” (Király Károlyon) keresztül jutott; ezt
az anyagot a Securitate apparátusának fel-
készítésére használták (Kósa-Szántó Vilma
nyilatkozata, amit újra vettünk tőle, és sza-
lagon is rögzítettünk).²⁰ Erre a tévútra én
tereltem őket, hiszen én is igyekeztem, akár-
csak a Securitate se, nem egy esetben, „dezin-
formációs” tevékenységet kifejteni.

Király István

■ JEGYZETEK

1. Arhiva Operativă a Consiliului Național pt. Studiarea Documentelor Securității (továbbiakban ACNSAS) Fond operativ D.U.I – „Cercetătorul”, dosar nr.1256646, vol. I–VII. (a továbbiakban a hivatkozásokban csak a kötetek és lapok számát tüntetem fel magyar nyelven. pl. II x.x.)
2. Az U.M.0544 București küldte meg a megyei BM felügyelőségének. I. 83.
3. Péter Ferenc két társával együtt a rendszerváltás után Balogh Júlia kérésére beszámolt a Securitaténál végzett tevékenységéről. A felvétel egyik része a Magyar Nemzeti Videótár részére készült 1994-ben, a másik része pedig a Duna Televízióknak egy évvel később. Balogh Júlia ebből szerkesztett egy kivonatot, amit *A Szekuritáté és a magyarok* címmel publikált az Erdélyi Napló 1998. 48–50. számaiban. Péter Ferenc többek között beszámolt Király Istvánnal való több éves együttműködéséről is. 1984-ben őt is eltávolították az állambiztonsági szervezet állományából.
4. Dumitru Mártaș elmélete – írja 2000-ben Gabriel Andreescu, emberjogi aktivista, publicista és könyvkiadó: „...a fost lansată de către Securitate în anii 80 în cadrul politicii asimilationiste practicate de regimul din acei ani.” *Extermismul de dreapta în România*. Cluj–Napoca, 2000.
5. A román nyelvű iratokban nevét legtöbbször Kosa Szanto Vilma formában írták.
6. A Megyei Munkaügyi Igazgatóság az Igazságügyi Palota földszintjén volt. A Városi Bíróság és a Megyei Törvényszék, valamint az ügyvédi irodák az első és második emeleten voltak. Hajdú Gábor húgával, Szabóné Hajdú Magdolnával és családtagjaival szoros baráti kapcsolatban álltam. Ezért nagyon meglepődtem, amikor Hajdú Gábor volt szenátor 1998-ban, amikor elfoglalta az egészségügyi miniszteri bársonyszékét, maga mellé vette miniszteri tanácsosnak Jeszenszki Ferencet, akit addigra már kétszer lepleztek le, feladata (1981-ben KK, nyílt levele, 1995-ben KK *Nyílt kártyákkal – önéletrész és naplójegyzetek*. Nap Kiadó, Bp., 1995.) a Securitate ügynökeként főleg a nyugati emigrációról való tájékoztatás volt.
7. I. 97.
8. Uo.
9. I. 10–11.
10. Uo. 16.
11. Közéjük sorolták Antal Imrét, a Csíkszerdai Elméleti Líceum akkori történelemtanárát, volt Nagy Nemzetgyűlési képviselőt, aki főleg az 1921-es földreform, valamint a Cskíi Magánjavak kisajátítása-
kor elkövetett törvénytelenéseket, hatalmi visszaéléseket kutatta. Ez utóbbi téma kapcsán tanulmányozta dr. Páll Gábor levéltári hagyatékát. Dr. Páll Gábor csíkszerdai ügyvéd és a két világháború között a román Szenátus tagja a Népszövetség elé vitte az ügyet. Veszelgy elemeknek minősítették a megyéből még Garda Dezsőt, akkoriban a remetei középiskola tanárát és a volt közös egyetemi tanáraink közül Imreh Istvánt, Egved Ákóst, Magyarai Andrászt, Bukarestből Demény Lajost, a Nicolae Iorga Történelmi Kutatóintézet munkatársát, a magyar nemzetiség történetét koordináló tanulmánykötet szerkesztőjét. Ők gyakran jártak Hargita megyében, bármely lehetőséget, így például a falusi könyvhét rendezvényeit is kihasználva. Gyakran jött ezekre Bitay Ödön, a Politikai Könyvkiadó munkatársa is. Néha megkeresett levélben Csetri Elek, a legismertebb Körösi Csoma Sándor-kutató. Egy-szer még Jakó Zsigmond arisztokratikus attitűdökkel rendelkező, középkorra és művelődéstörténetre szakosodott nagy tudású professzor is ellátogatott lányával együtt megyénkbe. Én vállaltam kalauzolásukat, utólag olyan szép köszönőlevelet kaptam tőlük, amelyre most is nagyon büszke vagyok. Volt egyetemi tanáraink és Demény Lajos igen fontosnak tartották a magyar nyelvű történetírás utánpótlásának biztosítását is, mivel akkorra már felszámolták ennek intézményi hátterét. Ezért nyúltak pl.

Csucsuja István, Garda Dezső és jómagam hóna alá. Arról nincs tudomásom, hogy a másik két székelly megyében annyi fogadókészség lett volna, mint amilyen főleg Csik és Gyergyó vidékén létezett ebben az időben.

12. Oprea Ioan a Megyei Pártbizottság propagandaosztályának vezetői tisztségéből került a Securitatéhez, Todoran Eugen a megyei KISZ-bizottságnál volt titkártársam, Fábián András pedig a megyei KISZ-bizottság elsőtitkári tisztségéből került a municípiumi pártbizottság élére.

13. Később „Fekete” reprodukálva az általam mondottakat, a következőket jelentette motivációról: „...Nem tudok egyetérteni azzal, ami ma történik, mivel semmilyen téren nem az történik, amiről beszélnek, azt mondta, nem akar a »kórus« tagja lenni [...] egyszerűen nem akar olyan helyzetbe kerülni, hogy meghasonuljon, egy skizofrén értelmiségi legyen belőle.”

14. I. 75–79.

15. „Fekete” vezette azt a rovatot, amelynek keretében különböző érdekességeket tettem közzé a „levéltár titkaiból”, illetve népszerűsítő történeti témájú írásokat közöltem. Ő is Marosvásárhelyről került Csikszeredába. A felesége népszerű tanárnő volt, rá és gyermekeire való tekintettel mellőzöm nevének közzétételét.

16. II. 168.

17. I. 145–46.

18. Uo. 206–208, valamint 216–218.

19. I. 59–61. lap

20. I. 67.

